

Қаздауысты Қазыбек: *Сіздің атағы - Бірлік, анасы - Шыңдық.*

ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН

Несіпбек Айтұлы. «ДӘУРЕН-АЙ» – АҚАҢНЫҢ ӨЗ ТАҒДЫРЫМЕН ӨЗЕКТЕС ӘН

Алаштың арда туған абыз ұлы Ақселеу Сейдімбектің туғанына – 70 жыл, есті гұмырдың естелікке айналғанына – 3 жыл. «Еркіңе бағынбас асау арманын» алып ұрған сұм тағдыр Ақаңды «іздесең табылмас» сартап сағынышқа айналдырды. «Атқан оқтай, шапқан аттай» жүйрік уақыт сол сағынышымызды ұлғайтып, Ақселеу сынды тұғырлы тұлғаны асқар шыңға да айналдырып барады. Тау алыстаған сайын биіктей береді екен. Ақаң арамыздан алыстаған соңғы үш жылда ол туралы жазылған естеліктер қобыз кеуделі абыз тұлғаның мәңгілік гұмыры басталғанын дәлелдеп-ақ жатыр. Ақаң

қазасына Алаш-Анасы аңырап, барша қазақ жұрты қамықты. Ұлтының жоғын іздеп, барын түгендеген перзентінен көз жазған «боз жусаны омырау қаққан Сарыарқасы», жазиралы Жаңаарқасы бүгін ғана сабырға келіп, біртуар ұлының 70 жылдық мерейтойына сауын айтып жатыр. Ақаңның өзі көрмеген 70 жылдық мерейтойы қарсаңында соңына ерген рухани інісі, қазақтың талантты ақыны Несіпбек Айтұлына телефон шалып, аз-кем сұхбат құрған едік. Байланыс желісі арқылы байыпты күйінде түсе қалған сол сұхбаттың қаз-қалпындағы желісін назарларыңызға ұсынып отырмыз.

- Несіпбек аға, Алаштың Ақселеуімен үзеңгілес жүріп, рухани інісі болдыңыз. Бүгінгі естелікке арқау болар сол ұлы достықтарыңыз қай жылдары басталып еді?

- Ақаңмен таныстығым өткен ғасырдың 60-шы жылдарының аяғы мен 70-ші жылдарының басында басталды. Біздер – ол кезде қарашаңырақ ҚазМУ-дың журналистика факультетінің студентіміз. Ақаң Қарағандыда қызмет істейді екен. «Лениншіл жастың» сол облыстағы меншікті тілшісі болып. Ақаңның арқадан жазған ойлы дүниелерін іздеп жүріп оқитынбыз. «Лениншіл жасқа» Ақаңның өнер, мәдениет, тарихқа қатысты көлемді туындылары апта сайын шығып тұрады. Болашақта «журналист болам» деген арманның жетегінде жүрген біздер облыстардағы меншікті тілшілер арасынан осы Ақаңның белсенділігіне қайран қалатынбыз. Жиі жазады. Көп тілшілер ақпаратпен шектеліп жатқанда, Ақаң тереңінен толғап жазады. Жүрсін Ерман, Тілеуқабыл Байтұрсын, Әбусаттар Тұрғанбеков, Самат Жүнісов секілді Қарағандының жігіттері қазақ журналистикасының қара нары Рамазан Сағымбековті төңіректейді де, біздер, семейліктер – Тұрсын Жұртбай екеуіміз Рымғали Нұрғалиев ағамызды арқа тұтамыз. Ақаң осы кісілерге жиі

келеді. Рухани достықтарына сыртынан сүйсініп жүреміз. Бұл кісілердің қазақ руханиятының бір-бір алыбы болатыны сол кезде-ақ айқұлақтанып тұратын.

Кейін Ақаң «Социалистік Қазақстанға» бөлім меңгерушісі болып ауысып келді де, Алматыдағы рухани ортаның нағыз серкелерінің біріне айналды. Мені Ақселеу ағамен жақынырақ қазақ әнінің қайталанбас дүлдүлі марқұм Жәнібек Кәрменов таныстырып еді. Ақаң Жәнібекті эфирде де, өмірде де жанынан қалдырмайтын. Ақаң жүрген жерде домбырасын арқалап Жәнібек жүреді. Естеріңізде болар, сол жылдары «Жәнібек ән салады, Ақселеу тамсанады» деген әңгіменің жиі айтылғаны.

1982 жылы Ақаң 40 жасқа толып, «Ақаң келді қырыққа» деген толғау жаздым. Сол күні Ақаңның үйінде болып, Оралхан Бөкей, Кәдірбек Сегізбаев, Бексұлтан Нұржекеев сынды белгілі қаламгерлер – өздері айтпақшы «жетімдер» бас қосып, шағын дастарқан басында 40 жасын атап өтті. Сол отырыста мен әлгі толғауымды оқып, мақтауды ұната қоймайтын Ақселеу ағам сол бір шағын ғана пейілімді жылы қабылдап еді. Жалпы, Ақаң жан-жағына шапағатын тигізуге асығып тұратын абзал жан еді. Өзінің шығармашылығын ысырып қойып, соңындағы інілерінің шығармашылығын қадағалап тапсырма беріп, олардың кітабын шығаруға көмегін тигізіп жүретін. Таланты – телегей, өресі – биік, тұнығы – терең жан ғой, өзіне де, өзгеге де уақыт табатын. Маған әлем әдебиетінің классиктерін аударуды жиі тапсыратын. Ақаңның ықпалымен біраз аударма жасадым. Шындығын айту керек, кейбіріне шамам келмесе, кейбіріне уақыт таппадым.

- Байқауымша, Сізді Ақаңмен таныстырған Жәнібек Кәрменов, ал, рухани тұрғыдан жақындастырған ән секілді. Басқасын былай қойғанда, Ақаңның «Дәурен-ай», «Сарыарқа» атты екі танымал әнінің сөзін жазған өзіңіз. Бастама кімнен болды?

- Рас, Ақаң екеуіміздің аға-іні ретінде сыйластығымыздың дәнекері – адами болмысымыз да, шығармашылық байланысымыздың алтын көпірі – ән. Өзіңіз айтқан екі ән – «Дәурен-ай» мен «Сарыарқа» Ақаң екеуімізді ажырамас біртұтас әлемге айналдырып жіберді. Мен Ақаңның «Дәурен-айына» дейін де әнге сөз жазып жүргем. Алғашқы туындымның бірі – семейлік сазгер, марқұм Мейрамбек Жанболатовтың «Ән домбыра» әні. Тамаша ән. Мақтанғаным емес, сөзі де үйлесім таба кетті. Жақсы дүниеге құлағы түрік жүретін Ақаң осы әнді естігеннен кейін Жәнібек екеуімізді шақырып алып, «Дәурен-айдың» сазын тыңдатты. Ақаң бұған дейін Ақтамбердінің «Күлдір, күлдір кісінетіп» толғауына мақам жазған болатын. Әрине, «мақамыменікі» деп айтқан емес. Көп иірімін Сүгірдің «Ыңғайтөкпе» күйінен алғанын айтып: «Ақтамбердіні насихаттау үшін осылай жасау керек болды. Бұл толғауда қазақ халқының асқақ рухы бар, ол рухты қағаз бетінен екінің бірі оқи бермейді. Халықтың мұңын да, шерін де, рухын да ғасырдан-

ғасырға жеткізіп келе жатқан домбыра ғой. Ақтамбердінің «Күлдір, күлдір кісінеген» рухын халықтың көкейіне жеткізудің бір жолы оны рухты мақаммен орындау керек», – деп отырушы еді жарықтық.

Сонымен, Ақтамбердінің толғауынан кейін «Дәурен-ай» келді өмірге. Маған: «Осының сөзін өзің жазсаң, қайтеді?» деген ұсыныс айтты. Мен келістім. Бірақ, «Дәурен-айға» сөз жазу өте қиын болды. Тындап жүрсіздер ғой, бұл әннің алғашқы екі жолынан кейінгі бөлігінің бәрі – қайырма. Құрылымы өте күрделі ән. Буынды ойнату керек. Алайда, ұйқасты сақтау – шарт. Оның үстіне, әннің табиғатын танып, идеясын игеріп тұрған маған жеңіл сөзбен өріп шығуға әсте болмайды. Сөйтіп, қиналдым. Бір ай жүріп, алғашқы нұсқасын дайындадым. Оны Ақаң, Жәнібек үшеуіміз отырып ұзақ талқыладық. Кейбір жерлеріне «мына жері былай болса қайтеді?» деген емеурінін жасады Ақаң. Ақаңның талғамын таң қалдыру мүмкін емес. Дегенмен, елең еткізген жері болды-ау деймін, ән мәтінін қабылдады. Тұңғыш рет Жәнібек орындады. Радио, телевидение жазды. Бірақ, бұл ән Жәнібек орындаған алғашқы нұсқасында «Жастықта не көрсең де жарқын екен, әр күнің ат басындай алтын екен» деп басталады. Кейін Ақаңның ұсынысымен «Самғаған аспанында сары даланың, Сағындым бозторғайдың салған әнін» деп өзгерттік. Қазір осылай орындалып жүр. Жалпы, «Дәурен-ай» – Ақаңның өз тағдырымен өзектес ән. Қараңыз, «Еркіңе бағынбас, Асау арман-ай!» деп бұлқынған ән «Аспандап алатын, Асқақ қанатым, Саған да кез келер – Тыным табатын» деп шырылдайды. Тура өз өмірін талдауға келмейтін тағдыр жолын әнмен өрнектеген.

- Ақаңның «Сарыарқасының» да сөзін Сіз жаздыңыз. Осы әннің авторлары мен орындаушысы кезінде «ұлтшылдық» сарынымен қудаланды деген әңгіме шындыққа жанаса ма?

- Иә, бұл әннің сөзіндегі «шер-күйігім» деген тіркес бізге пәле болып жабысты. Ән мәтініндегі «Кер миығым, Жезкиігім, Шеркүйігім – Сарыарқа» дейтін қайырманың емеурінін өлең талдамақ түгілі, сөздің мәнін білмейтін «үш әріп» түсініп қойып (әрине, әлдекімдердің ықпалымен), соңымызға түсіп берді. Алғашында осыны Жәнібек марқұм айтып еді. «Осы жерін өзгертсек, қайтеді? Осыны бізге айтқызбайды-ау» – деген сезікті пікір «Сарыарқаның» алғашқы орындаушысы Жәнібектен шыққан. Содан біз бұл иірімді ән салмағын жеңілдетіп жіберсе де, «Сөз түйінім» деп өзгерттік те, ресми сахналарда осылай орындалып жүрді. Алайда, жиын-тойларда, бейресми басқосуларда «Шер-күйігім» болып айтылатын. Сол пәле болды бізге. Сөйтсек, біздің осы «ұлтшылдығымыз» ортамыздағы кейбіреулердің аузымен «үш әріпке» жетіп жатады екен. Оны біз қайдан білейік. Әсіресе, Желтоқсан оқиғасы тұсында «халықтың «шер-күйігін» әнге қосып, жастарды арандатқан сендерсіңдер» деген желеумен біраз әуреледі.

- Ақаңның «Дәурен-ай» мен «Сарыарқадан» басқа әні бар ма? Болса, олар неге осы екеуінде танымал бола алмады?

- Бар. Ақаң кейін Астанаға көшіп келгеннен соң, еңселі Елордада Есілдей толқып, біраз ән жазды. Бірқатарының сөзін мен жаздым. Бірақ, олар жарыққа шыға алмады. Неге әншілерге бермей жүргенін сұрағанымда: «Е,е... «Дәурен-айым» мен «Сарыарқамдай» құлпыртатын Жәнібегім жоқ, ол әндердің жолы бола қоя ма?! Рухты ән үлкен сахнаға жолдама алу үшін оның тұсауын Жәнібек кесу керек. Сонда ғана ол әннің ғұмыры баянды болады», – деп мұнаятын.

- Сонда ол кісі Жәнібек Кәрменовтен басқа әншіні мойындамады ма?

-Жоқ, олай емес. Мойындады. Ақаң Қайрат Байбосыновты керемет бағалайтын. Бекболат Тілеуханды да. Екеуінің де әншілік талантын тамсана әңгімелегенін талай мәрте өз құлағыммен естідім. Әсіресе, Қайрат пен Жәнібекті бөлежармайтын. Бірақ, Ақаң үшін Жәнібек марқұмның жөні бөлек болды. Мүмкін, әр әншінің орындау стилі әрқилы болатындықтан шығар. Ақаңның табиғатына да, талғамына да Жәнібектің орындау мәнері қолай келсе керек. Сондай-ақ, жаңа өзіне орындаушы таңдаудағы талғамын қазақы ырымшылдығы шығар деп ойлаймын. Дүниеге келген нәрестеге ат қоюда да, тәй-тәй басқан сәбидің тұсауын кестіргенде де ырымдап, жолы жақсы адамға бұйымтай жасайтын халықпыз ғой. Ақаңның да жаңа әнді жарыққа шығаруда, оның тұсауын кесуде таңдауы Жәнібекке табыстаушы еді. Енді, міне, Ақаң да, Жәнібек те жоқ ортамызда. Талғамы зор тыңдаушыға жетпеген өрелі әндер жатыр Ақаңның мұрағатында.

- Ән сарыны құлағыңызда шығар. Сөзі – қолыңызда. Неге өзіңіз жарыққа шығармасқа?

- Әнге сөз жазғаным болмаса, музыкаға шорқақтауым. Менің орындаушы таңдаудағы талғамым Ақаң талғамының ширегіне келмеуі де мүмкін. Сондықтан, батылым бармай жүр. Ал, орындаймын деген әнші болса, құлақтағы сарыны ғана емес, Ақаң әндерінің нотасы алты томдық таңдамалы жинағына енген.

- Сіз сөзін жазған Тұрсынжан Шапайдың «Дариға-дәурен», «Арман-ай» әндерін жетесіне жеткізе орындап жүрген Рамазан Стамғазиевке ұсыныс жасап көрдіңіз бе?

- Рамазанның әншілік шеберлігін Ақаңның өзі де мойындап кеткен. Алайда, Ақаңның әндері Рамазанның «оң жамбасына» келмеді. Рас, Рамазан – талантты әнші. Дегенмен, жақсы әннің табиғаты орындаушымен үйлесім тапқанда ғана ән ғұмырлы болады деген қағида бар емес пе?!

-Рахмет.

Ерсін Мұсабеков